

ÖGÜRCİK ALP'İN KAHRAMANLIK 'TARTIM'INDAKİ SORUNLU SÖZCÜKLERE YENİ YAKLAŞIMLAR

Zühal ÖLMEZ*

Özet

1659-60 yıllarında Ebulgazi Bahadır Han tarafından yazılan Şecere-i Terākime'ye Türkmen boyları arasında söylenen rivayetler ile hocaların, beylerin ellerinde bulunan şecereler kaynaklık etmiştir. Ayrıca tarihî eserlerden Reşideddin'in Camiü't-tevârih'indeki Oğuznâme'den yararlanılmıştır. Şecere-i Terākime, Oğuznâme'nin Türkmen rivayetidir.

Ebulgazi Bahadır Han tarafından 17. yüzyılda Çağatay Türkçesiyle yazılmış olan eserde Ögürçık Alp'in vasıfları anlatıldıktan sonra kendisinin Ebulhan dağına gittiğinde söylediği şiire (tartım) yer verilir. Bu şiir, Çağatay Türkçesinin yanı sıra Oğuzca dil özellikleri ve sözcükleri de içermektedir. Şiirdeki kimi sözcükler, gerek nüshalardaki farklı yazımlar, gerekse anlamlandırmadaki belirsizlikler nedeniyle farklı biçimlerde yorumlara imkan vermektedir. Makalede bu tür sözcüklerden ara, öñdün, turacım, yezek, pürküirt- sözcükleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şecere-i Terākime, Ögürçık Alp, tartım.

NEW APPROACHES TO THE PROBLEMATIC WORDS IN OGURCIK ALP'S HEROIC RHYTHM

Abstract

The stories had been told among the Turkmen tribes and the genealogical trees which hodjas and rulers have had, are the resources of the Shajara-i Tarakima written by Ebulghazi Bahadır Khan in 1659-60. And also it's been used from the Oghuz-nama in the Rashiduddin's Jamiu't-tawarih as a one of the historical works.

Shajara-i Tarakima written by Ebulghazi Bahadır Khan in Chagatai Turkic in the 17th century, after describing his characteristics, includes the poem (rhythm) that

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: zuolmez@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5881-503X>

Ögürçık Alp told when he headed for Mount Ebulhan. This poem also exhibits the features and words of Oghuz Turkic as well as the Chagatai one. Some words in the poem, both because of different spellings in the copies, also because of the uncertainty in interpreting, allows different forms of observation. In this article, some words of this sort, like; *ara*, *öndün*, *turacım*, *yezek*, *pürkürt-*, will be emphasized.

Keywords: *Shajara-i Tarakima*, *Ögürçık Alp*, *rhythm*.

1. Giriş

1. 1. Şecere-i Terâkime'nin İçeriği

1659-60 yıllarında Ebulgazi Bahadır Han tarafından yazılan *Şecere-i Terâkime*'ye Türkmen boyları arasında söylenen rivayetler ile hocaların, beylerin ellerinde bulunan şecereler kaynaklık etmiştir. Ayrıca tarihî eserlerden Reşideddin'in *Camiü't-tevârih*'indeki *Oğuznâme*'den yararlanılmıştır. *Şecere-i Terâkime* (bundan sonra ŞT), *Oğuznâme*'nin Türkmen rivayetidir.

Türkmen beyleri ve şeyhlerinin bir gün Ebulgazi'ye gelip yeni bir tarih yazmasını rica etmeleriyle eseri yazmaya başladığının belirtildiği *sebeb-i telif* kısmından sonra *şecere*, “Âdem ‘aleyhi’s-selâmnıñ zıkrı” bölümüyle başlar. Bundan sonra gelen bölümler ise şöyledir: Oğuz Han'ın hükümdar oluşu; Oğuz Han'ın Turan ve Hindistan'a yürüyüşü; Oğuz Han'ın İran, Şam ve Mısır'a yürüyüşü; yurduna dönüp şenlik yaptırması; büyük oğlu Kün Han'ın tahta geçmesi; çocuklarının ve torunlarının adları; Kün Han'ın kardeşlerine ve çocuklarına yer vermesi; on iki yüzlük ve on iki aymakın anlamı; Oğuz Han'ın torunlarının adlarının anlamı ve damgaları; Oğuz Han'ın ülkesindeki kanunlar hakkında; Kün Han'ın büyük oğlu Kayı'nın han oluşu; Oğuzların yurtları ve oralarda nasıl ve kaç yıl hükümdarlık sürdürdükleri hakkında; Duyılı Kayı'nın kardeşi İrki'nin padişah oluşu ve oğlu Tuman'ın doğuşu; Tuman'ın oğlu oluşu, ona Yavlı adının verilmesi ve büyüdükten sonra Kanlı Yavlı adını alması; Tuman'ın han oluşu; Kanlı Yavlı'nın han oluşu; Mur Yavı'nın han oluşu; Mur Yavı oğlu Kara Han'ın han oluşu; Buğra Han'ın oğlu Kozı Tegin'in han oluşu; Kozı Tegin oğlu Arslan'ın han oluşu; Buğra Han'ın büyük oğlu El Tegin ve onun oğlu Osman'ın han oluşu; El Tegin'in oğlu İslî'nin han oluşu, İslî oğlu Şiban'ın han oluşu; Şiban oğlu Buran'ın han oluşu; Ali'nin han oluşu; Oğuz halkının Ali Han'a düşman oluşu ve Şah Melik'i öldürerek Kara Han'ın başa geçip dört tarafa sefere gitmesi; Tugurmuş oğlu Tuğrul'un han oluşu; Tugurmuş'un küçük oğlu Arslan'ın han oluşu; Arslan'ın oğlu Sereng'in han oluşu; Salur Ögürçık Alp'in atalarının kardeşlerinin çocuklarının hakkında; Türkmen olup Türkmen'e katılan halklar hakkında; Oğuz halkına beylik eden kızlar hakkında.

1. 2. Eserin Nüshaları

Şecere-i Terākime'nin bilinen yedi nüshası vardır. Bunlardan dördü Taşkent'te Özbekistan Bilimler Akademisi Doğu El Yazmaları Bölümünde kayıtlıdır. İki Aşkabad nüshası ise Türkmen Bilimler Akademisi, Dil ve Edebiyat Enstitüsünde kayıtlıdır. Leningrad ya da Petersburg nüshası olarak bilinen yedinci nüsha ise Rus Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsünde bulunmaktadır. Bu nüshanın bir kopyası Sovyet Bilimler Akademisi tarafından Türk Dil Kurumuna gönderilmiştir. Kurum tarafından 1937'de tıpkıbasımı yapılan nüshanın, ikinci kez yayımı 2015'te gerçekleşmiştir¹.

2. Salur Ögürçik Alp'in Tartımındaki Sözcükler Hakkında

Üzerinde çalıştığım ŞT metni, yukarıda adı geçen nüshalardan Özbek Bilimler Akademisi, Doğu El Yazmaları Enstitüsünde, Semenov'un başkanlığında hazırlanmış katalogun birinci cildinde, numara 171'de kayıtlı olan Taşkent nüshası (T) ile Leningrad SSCB Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü, numara A-895'te kayıtlı olan ve TDK tarafından tıpkıbasımı yapılan Leningrad nüshası (L) kullanılarak oluşturulmuştur. Diğer nüshalar ise, Kononov'un metin yayımı ve onun dipnotlarda verdiği nüsha farklılıkları kullanılarak metne dâhil edilmiştir.

Eserde; Salur halkının, Şah Melik yenilgisinden sonra Dingli Beg önderliğinde Irak'a gidip orada uzun yıllar yaşadıkten sonra onların içinden Ögürçik adlı bir yiğidin ortaya çıktığı belirtilir. Salur Ögürçik Alp'in soyu, **Salur Ögürçik Alpnıñ atalarının ve inilerinin ve oğlanlarının zikri** bölümünde şöyle anlatılır:

Türkmenlerniñ tārīh bile turgan kişileri Ögürçik Alpnı on altı arçada Oğuz Hānğa yetkürüp mundañ sanap tururlar kim, Ögürçik Alp atası Kara Gāzi Bēg anıñ atası Karaç anıñ atası Benām Gāzi, anıñ atası Burıcı Gāzi, anıñ atası Kılal Gāzi, anıñ atası İnel Gāzi, anıñ atası Süleyman Gāzi, anıñ atası Haydār Gāzi, anıñ atası Ötküzli Urus, anıñ atası Kazan Alp, anıñ atası Enkeş, anıñ atası Ender, anıñ atası Ata, anıñ atası Temür, anıñ atası Salur, anıñ atası Tağ Hān anıñ atası Oğuz Hān. Bu söz mañz gālañ turur. Anıñ üçün kim Oğuz zamānındın tā bu vaktkaça beş miñ yıl ötüp turur. Ögürçik zamānındın tā bu vaktkaça beş yüz yıl altı yüz yıl bolup turur. Oğuz birlen Ögürçikniñ arası dört miñ dört yüz yıl on altı arka dört yüz yılda her çend köp bolsa dört yüz elling yılda öter.

Ögürçik'in soyu anlatıldıktan sonra **Ėmdi Ögürçikniñ hikāyetin aytalıñ** başlığıyla Ögürçik'in Bayındır Beyi ile düşman olması anlatılır.

1 *Ebü'l-Gāzi Bahadır Han, Şecere-yi Terākime*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 5-6. Nüshalar hakkında ayrıntılı bilgi için bu yayıma ve ayrıca aşağıdaki yayımlara bk.: A. N. KONONOV, *Rodoslovnaya Turkmen*, Moskva-Leningrad, 1958, ss. 25-27. Zühal Ölmez, *Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, baskıda.

Ol zamānda °İraķnıñ küçli ħalkı Bayındır eli erdi. Ögürçik Alp Bayındır bêginiñ ħükmini tutmadı. Bayındır Bêgi Ögürçik birlen yaman boldı. Ögürçikniñ Bayındır birlen uruşğu teg kuvveti yok erdi. Miñ evlik eli birlen °İrākđın kaçıp Şamaħı keldi. Tokuz yüz evluki Salur ve yüz evluki Qarkın erdi. Anda hem olturğalı Bayındırđın korkup Kırım keldi. Andın köçüp Atıl suyını keçip Yayık suyına keldi. Ol vaķtda Ala Keñ ve Qara Qaş tēgen yerde Qanklı ħalkı olturup erdi. Anların ħānlarınıñ atı Kōk Tonlı tēgen erdi. Anıñ katığa kelip bir neçe yıllar olturđı. °Akıbet anıñ birlen hem yaman bolup köçüp kaçtı. Kōk Tonlı kēyinindin yetip yētti yüz evlikin alıp kaldı. Üç yüz evlik birlen kaçıp Mañkıslak barıp Qara Ĥān tēgen yerde üç yıl olturđı. Kōk Tonlı Ögürçikniñ kayda kētkenin bilmey turur erdi. Üç yıldın soñ eşitip atlandı. Anıñ atlanğanın Ögürçik eşitip eli birlen kaçıp kırtulup Ebu'l-ħān tağığa bardı. Ol vaķtda Ögürçikniñ aytğan tartımı bu turur.

Kōk Tonlı'nın hışmından kaçan Ögürçik Alp, Ebulhan Dağı'na gitmiş ve orada bir 'tartım' (şiiir) söylemiştir. On sekiz dizeden oluşun bu şiiirdeki kimi sözcüklerin nüshalardaki yazımları farklı olduğu için farklı biçimlerde yorumlanmaya açıktır. Eserdeki manzum parçalar üzerine daha önce de çalışmış ve bir makale yayımlamışım² ancak zaman içinde üzerinde tekrar çalışınca kimi sözcükler hakkında farklı ve daha doğru açıklamalar getirilebileceği kanaati oluştu. Aşağıda bu tür sözcükler üzerinde durulacaktır.

2.1. ara 'sırasında, zamanında'

Döndüm kaçıp Qanklı Ĥān<ın>dın kıble sürdüm

Kırtılđaşıp kelgen ara öñdün döndüm

Qaçırçığa yērçi(ler)ge yol başlatdum

Qaylı qarlı êkki qola yol yumşatdum

Bu dōrtlükteki ikinci dize, eser üzerinde çalışanlar tarafından farklı biçimlerde yorumlanmıştır:

Ergin: Kar yel aşıp gelen er önünden döndüm (Ergin, [t.y.], s. 86).

Kononov: Tarlıları ve bozkırları geçerek doğudan o yeri dolandım (Kononov, 1958, s. 72).

Ölmez: *Kırtılđaşıp kelgen er öñindin döndüm* 'gürültüler çıkararak gelen er(ler) önünden döndüm' (Kargı Ölmez, 1996, s. 266).

Zahidoğlu: *Kırtılđaşıp kelgen ara öngindin döndüm* 'gürültüler çıkararak gelen topluluk önünden döndüm' (Zahidoğlu, 2014, s. 706).

2 Kargı, Z. (1991). Şecere-i Terākime'deki manzum parçalar üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları 1991*, (1), s. 180-97.

Daha önce *er* biçiminde okuduğum sözcük, (Kargı Ölmez, 1996, s. 266), Taşkent nüshasıyla birlikte diğer üç nüshada da (T1, T2 ve A nüshaları) *ara* biçiminde yazılmasından dolayı *ara* olarak yorumlandı³. Bir sonraki *öjündin* sözcüğünün de *öjündin* olarak düzeltilmesiyle birlikte dizenin hece sayısı ölçüye uygun olarak 12'ye çıkıyor:

Kırtıldaşıp kelgen ara öjündin döndüm

Kaçırçığa yerçi(ler)ge yol başlatdum

“Gürültüler çıkararak geldiğim sırada önce döndüm, katırcıya rehberlere yol başlattım.”

Sözcük, eski Türkçede “ara, arasında, o zamanda” anlamında son takı olarak kullanılmaktadır (ayrıntılı bilgi için bk. EDPT, s. 196; Tekin, 2016, s. 138; Eraslan, 2012, s. 297; Uig.Wb., s. 171b).

Sözcük, Çağatayca sözlüklerde şu anlamlarla yer alır: “orta, miyan, esna, hengan” (Senglâh, s. 36v.2; ŞSE, s. 7b). ‘arasında demekdür’ (Kaçalın, 2011, s. 116) Aynı anlam (‘esnasında, sırasında’ anlamı) Batı Türkçesi metinlerinde de görülür (TS I, s. 181).

2.2. öjündin ‘önce’

Er sözcüğü ile aynı dizede geçen *öjündin*, L nüshasında *öjündin* biçiminde yazılmıştır. İlk yayında Kononov’un metninde (s. 67) verdiği *öjündin* biçimini anlam açısından da uygun olduğu için esas almış; T (*öjündin*) ve L (*öjündin*) nüshalarındaki biçimlerini anlamsal açıdan uygun olmadığı için göz önünde bulundurmamıştım. Kononov çalışmasında herhangi bir dipnot vermemiş ve diğer nüshalardaki yazımlardan söz etmemiştir. Elimdeki iki nüshada da *öjündin* biçiminde yazılması sadece Kononov’un hazırladığı metne göre *öjündin* okunmaması gerektiğini göstermektedir. “Önce” anlamını verdiğimiz bu sözcük, hem anlam hem de hece sayısı açısından dizeye daha uygundur. Çağatayca sözlüklerde yer almayan bu sözcük, Anadolu Türkçesinde mevcuttur. Bu sözcük de şiirde bulunan Oğuzca sözcüklerden biridir.

Öjündin [*öjündin*] 1. Önce, ilk önce, önceden, önden, daha önce, 2. Avans (TS V, s. 3090).

2.3. turaç ‘turaç kuşu’

Arkıt arkıt kırlarğa *turaçım* saldum

Art öjüme yezek salıp küçüm tartdum

3 Zahidoğlu, çalışmasında *ara* sözcüğünü ‘kalabalık, topluluk’ biçiminde anlamlandırmış ve sözcüğü, *art-* ve *art-* eyleminin kökü olarak değerlendirdiği *ar-*’tan getirmiştir; ancak *ara* sözcüğünün bu anlamda kullanıldığına dair tarihî metinlerden örnek ya da bilgi vermemiştir. Sözcüğün ‘kalabalık, topluluk’ anlamında olması şüphelidir.

Kır atımda [tağ] yolındın aşip bardum

Kağaklıdın Altacaya yurt yurtlatdum

İlk dizenin çevirisi daha önceki çalışmalarda şöyledir:

Ergin: Kürkle kürkle kırlara döşek saldım (Ergin, [t.y.], s. 86).

Kononov: Kürkle kürkle kırları kapladım (Kononov, 1958, s. 72).

Ölmez: *Arkıit arkıit kırlarğa törçüm saldum* 'arka arkaya bozkırda kargaşalık çıkardım' (Kargı Ölmez, 1996, s. 267).

Zahidoğlu: *Arkıit arkıit kırlarğa törüçüm saldum* 'kimi vakit kırlara gözcümü (keşifçimi) gönderdim' (Zahidoğlu, 2014, s. 707-708).

İkinci dörtlüğün ilk dizesindeki sözcük, daha önce tarafımdan *törçüm* olarak okunup yorumlanmıştır. Sözcüğe mecazi bir anlam vererek beyitteki anlama göre 'huzursuzluk, kargaşa' biçiminde çevirmiştim ancak bu okuyuş hem anlam hem de vezin açısından uygun değil, çünkü dörtlükteki on iki heceyi tutturmak için bu sözcüğün üç heceli olması gerekiyor. *Törçüm* sözcüğü ne tarihî ne de çağdaş Türk dillerinde bulunuyor⁴. Bu sözcük, eserdeki sorunlu ve çözümlenmesi güç sözcüklerden biridir. Sözcüğü tekrar araştırınca *turaç* olabileceğini düşündüm. Dizeyi buna göre anlamlandırmak kesinlikle doğrudur, demek zor olsa da yazıma en yakın anlamlı sözcük bu gibi görünüyor. Bu durumda beytin çevirisi şöyle olacak:

Arkıit arkıit kırlarğa turaçım saldum "kırlara arka arkaya turaç kuşunu saldım".

Turaç kuşu Çağatayca sözlüklerde yer almamaktadır. Metindeki dörtlüklerde hem yapı hem de söz varlığı açısından Oğuzca biçimler yer almaktadır. Bu sözcük de Oğuz Türkçesinde bulunan bir kuş adıdır:

Turaç "sülüne benzer bir kuş" (TS V, s. 3855; VEWT, s. 141b; VeWTD, s. 1450). Ayrıca Dede Korkut'ta da *turaç* "sülün" sözcüğü geçer (Özçelik II, 2016, s. 951a).

Osmanlıcada *turaç*'ın ikinci hecesinde *elif* olmasına rağmen metnimizde *elif* olmadan yazılmıştır. Bu yazım farkı iki sözcüğün aynı olduğunu düşünmemize engel değildir.

2.4. yêzek 'öncü kuvvet'

Şiirin ikinci dizesinin önceki çalışmalardaki çevirileri şöyledir:

Ergin: Art önüme bize salıp göçümü çektim (Ergin, [t.y.], s. 86).

4 Zahidoğlu, *törüçüm* okuduğu bu sözcüğü, Türkmencedeki *dör-/tör-* 'araştırmak, keşif yapmak' eylemine bağlar, ancak Türkmencede bu anlamda sadece *dör-/dörce-* eylemi vardır (Trkm.Dil.S, s. 269b). Ayrıca Türkmencede *törü* 'araştırma', *törüçü* 'araştırmacı, keşifçi' sözcükleri de mevcut değildir.

Kononov: Düşmanlara sırt çevirerek gücümü topladım (Kononov, 1958, s. 72).

Ölmez: *Art önüme bezge salıp küçüm tartdum* ‘art önüme korku salıp gücümü ölçtüm’ (Kargı Ölmez, 1996, s. 267).

Zahidoğlu: *Art öngüme yezek salıp köçüm tartdum* ‘arkama ve önüme seyyar keşif kolu (veya koruma müfrezesi) salarak kafilemi çekip yürüdüm’ (Zahidoğlu, 2014, s. 709).

Dörtlüğün ikinci dizesindeki *yezek* sözcüğünü daha önce *bezge* biçiminde okuyup “korku” anlamını vermiştim. Sözcüğün Kononov’un yayınındaki (metin, s. 68) yazım net ve açık olduğu için buna göre *bezge* olması ihtimali mantıklı gelmişti. Eserin özellikle bu şiirin üzerinde tekrar çalışırken elimde bulunan T ve L nüshalarındaki yazımlarını dikkate alıp yeniden değerlendirdiğimde *yezek* okunması gerektiği ortaya çıktı. Kononov, dipnotta sadece L (49a-3) nüshasındaki biçimi *kayataran/kaytarın* olarak vermiştir⁵. L nüshasına baktığımızda *ka* biçiminde yorumlanan hecenin bir önceki *önüme* sözcüğünün *me* hecesi olduğu anlaşılır ve *öñ* sözcüğünün birinci tekil kişi iyelik ve yönelme durumunu ifade eder. Eğer bu heceyi *ka* olarak okursak bu sözcüğün *me* hecesi yok olur. *Öñüme* sözcüğünden sonraki sözcüğün L nüshasında da *yezek* biçiminde yazıldığını görüyoruz. Sadece *ze*’nin noktası iki noktayı ifade edecek biçimde çizgi ile yazılmış. Bu da istinsah edenin hatası olsa gerek.

MK *yezek* “öncü kuvvet” (EDPT, s. 986b; OTWF I, s. 317). Sözcüğün kökü olan *yeze-* “(öncü kuvvetler) kolaçan etmek” (EDPT, s. 985a; OTWF I, s. 317).

Bu dizide geçen *küçüm tartdum* ibaresinin Ergin tarafından *köçüm tart-* biçiminde yorumlandığını ‘göçümü çektim’ çevirisinden anlamaktayız. Ayrıca eserin Türkmence çevirisinde de ibare, ‘göçüm tartdum’ olarak yorumlanır⁶ (Gurbanov, 1991, s. 56). Aynı yapıyı Kononov’un, *küçüm tart-* biçiminde yorumladığını ‘gücümü toparladım’ çevirisinden anlamaktayız (Kononov, 1958, s.72).

Böylece bu dizeyi *art önüme yezek salıp küçüm tartdum* “arkama ve önüme öncü kuvvetleri salıp gücümü ölçtüm” biçiminde yorumlayabiliriz.

5 Zahidoğlu, bu dörtlüklerdeki kimi sözcükler hakkında öneri ve açıklamalarla ilgili yazdığı makalede L’deki biçimi *kayataran* ‘bekçi, koruma, nöbetçi’ olarak değerlendirmiştir (Zahidoğlu, 2014, s. 709). Metin üzerinde tekrar çalışırken ilk sözcüğün *yezek* olabileceğini düşünmüş ancak netleştirmemişim. L’deki yazım bu düşünceyi geri plana itmekteydi. L nüshasına tekrar bakınca yazımda bir sorun olduğunu tahmin ederek yukarıda belirttiğim sonuca vardım.

6 Zahidoğlu’nun makalesinde belirttiği yayınlarda ‘küç biçiminde okunmuş’ ifadesinin aksine görüldüğü gibi daha önce *köç* biçiminde yorumlayan araştırmacılar olmuştur.

2.5. pürkürt- 'sıçratmak'

Gürüldeşip artımdın yağı yétدی[se]

Kaykı başlı katı yayğa iş buyurdum

Kanlı irinli kayıñ okğa kan *pürkürtüm*

Çalsa keser kırç pülädğa tuğ bağlatdum

Sözcüğün geçtiği üçüncü dizenin önceki çalışmalardaki çevirileri şöyledir:

Ergin: Kanlı irinli kayın oka kan yürüttüm (Ergin, [t.y.], s. 86).

Kononov: Kan ve irin sayesinde zafer! Oka kan döktüm (Kononov, 1958, s. 72-73).

Ölmez: *Kanlı irinli kayıñ okğa kan yürütdüm* 'kayından yapılmış kanlı irinli oka kan yürüttüm' (Kargı Ölmez, 1996, s. 267).

Zahidoğlu: *Kanlı irnekli kayıñ ukğa kan bürkütdüm* 'direkli, pervazlı iskeletin, dört köşeli sivri uçlu uk'un üzerini keçe ile örttürdüm' (Zahidoğlu, 2014, s. 711-713).

Üçüncü dürtlükteki 'sıçratmak' anlamındaki sözcük, T ve L nüshasında *pürkürt-* biçiminde yazılmıştır. Sözcük, Kononov (Metin, 68. sayfa) tarafından *yürütdüm* olarak değerlendirilmiştir. Daha önce Kononov'un metninde yer alan ve anlamca uygun olduğunu düşündüğüm *yürütdüm* biçimini metne almış, diğer nüshalardaki biçimleri dipnotta vermiştim. T ve L nüshalarındaki yazım, eylemi *pürkürt-* okutmaya uygundur. Sözcük, Kononov'un dipnotta verdiği T1 nüshasında *pürkütdüm*, T2'de ise *pürketdim* biçiminde yazılmıştır. Bu bilgiler de sözcüğün *pürkürt-* olduğunu desteklemektedir.

Sözcük, DLT'de *bürküir-* "(kan) fişkırmak" KB'de ise *bürkir-* biçiminde yer alır⁷. (EDPT, s. 363b). *Pürküir-* ya da *bürküir-* Çağatayca sözlüklerde yer almaz ancak Jarring sözcüğün Doğu Türkçesindeki biçimini *pürk-* 'fişkırt(t) mak,' olarak kaydetmiştir (Jarring, 1964, s. 234). Alt. Teleüt *pürk-*, *pürkü-*, *pürküir-* 'ağızdan püskürtmek, fişkırtmak' (VeWTD IV, s. 1399), Teleüt *pürkü-* 'fişkırmak' (Tel.AS, s. 92); Hak. *pürgür-* 'püskürmek, fişkırmak' (Hak. RS, s. 163b); YUyg. *pürki-* I 'fişkırmak, sermek, sıçratmak' (YUyg.Tü.S., s. 328b); Kırg. *bürk-* 'bir mayii ağza alarak serpmek, boyuna tükürmek', *bürk-tür-* *bürk-*'-ten ettirgen (KS, s. 155 ve 156).

Yazım ve anlam açısından uygunluğa bakıldığında Altayca, Hakasça ve yeni Uygurcadaki biçimler ve her iki nüshada da 'pe' ile yazılması sözcüğün *pürkürt-* biçiminde değerlendirilmesini desteklemektedir.

7 Sözcüğün kökeniyle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bk. Tekin, 1982, s. 507.

KISALTMALAR

A	Aşkaad nüshası. Türkmen Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü numara 546'da kayıtlı nüsha.
Alt.	Altayca
DLT	Divanü Lugati't-Türk
EDPT	bk. Clauson
Hak.	Hakasça
Hak.RS	bk. Baskakov
KB	Kutadgu Bilig
KS	bk. Yudahin (Taymas)
Kırg.	Kırgızca
MK	bk. Mahmud Kaşgari
OTWF	bk. Erdal
Senglâh	bk. Muhammed Mahdi Xân
ŞSE	bk. Şeyh Süleyman Efendi
T1	Taşkent nüshası. Özbek Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü, numara 174'te kayıtlı nüsha.
T2	Taşkent nüshası. Özbek Bilimler Akademisi Doğu El Yazmaları Enstitüsünde, numara 172'de kayıtlı nüsha.
Tel.AS	bk. Ryumina-Sırkaşeva
Trkm.Dil.S.	bk. Hamzayev
TS	XIII. yüzyıldan beri ... Tanıklariyle Tarama Sözlüğü
Uig.Wb.	bk. Röhrborn
VEWT	bk. Räsänen
VeWTD	bk. Radloff
YUyg.	Yeni Uygurca
YUyg.Tü.S.	bk. Necip 2008

KAYNAKLAR

- Baskakov, N. A. ve İnkijekova-Grekul, A. İ. (1953). *Hakassko-russkiy slovar'*, Moskva.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford.
- Muhammad Mahdī Xân. (1960). *Sanglax. A Persian guide to the Turkish language. Faksimile text with an introduction and indices*. (S. G. Clauson, hazırlayan). London.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation: A functional approach to the lexicon (I-II)*. Wiesbaden.
- (*Şecere-i terakime*) *Türklerin soy kütüğü*. (t.y.). (M. Ergin, hazırlayan). (y.y).
- Gurbanov, G., Nepesov, T. (1991). *Abulgazi Bahadır Han, Türkmenlerin nesil daragıtı, şecere-i Terakeme*. Metbugat.

- Hamzayev, M. A. (1962). *Türkmen dilinin sözlüğü*. Aşgabat.
- Jarring, G. (1964). *An eastern Turki-English dialect dictionary*. Lund.
- Niyâzi. (2011). *Nevâyi'nin sözleri ve Çağatayca tanıklar, el-luğâtu'n-Nevâ'iyye ve 'l-istiş-hādātu'l-Çağatâ'iyye*. (M. S. Kaçalın, hazırlayan). Ankara: TDK Yayınları.
- Kargı, Z. (1991). Şecere-i Terākime'deki manzum parçalar üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları 1991, (1)*, s. 180-97.
- Kargı Ölmez, Z. (1996). *Ebulgazi Bahadır Han şecere-i Terākime (Türkmenlerin soykütüğü)*. Ankara.
- Kononov, A. N. (1958). *Rodoslovnaya Turkmen*. Moskva-Leningrad.
- Necip, E. N. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü*. (İ. Kurban, çeviren). Ankara: TDK Yayınları.
- XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklariyle tarama sözlüğü I*. (1963). Ankara.
- XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklariyle tarama sözlüğü V*. (1971). Ankara.
- Dede Korkut -Dresden nüshası- giriş, notlar, I. cilt; metin, dizin, II. Cilt*. (2016). (S. Özçelik, hazırlayan). Ankara: TDK Yayınları.
- Radloff, W. (1960). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte.*, I-IV. Leiden.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki.
- Röhrborn, K. (1981). *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Lieferung 3. anta-asanke*. Wiesbaden.
- Ryumina-Sırkaşeva, L. T. ve Kuçığaşeva, N. A. (2000). *Teleüt ağzı sözlüğü*. (Ş. H. Akalın ve C. Turgunbayev, çevirenler). Ankara: TDK Yayınları.
- Şeyh Süleyman Efendi. (H. 1298). *Lûgat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî*, İstanbul.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yudahin, K. K. (1945, 1948; I-II, 1988²). *Kırgız sözlüğü I, II*. (A. Taymas, çeviren). Ankara: TDK Yayınları.
- Zahidoğlu, V. A. (2014). Şecere-i Terākime'nin metni üzerine bazı notlar. *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 30 Eylül-04 Ekim 2013, Bildiri Kitabı II*. s. 699-720.

Extended Summary

Shajara-i Tarakima written by Ebulghazi Bahadır Khan in Chagatai Turkic in the 17th century, after describing his characteristics, includes the poem (rhythm) that Ögürçık Alp told when he headed for Mount Ebulhan.

This poem also exhibits the features and words of Oghuz Turkic as well as the Chagatai one. Some words in the poem, both because of different spellings in the copies, also because of the uncertainty in interpreting, allows different forms of observation. In this article, some words of this sort, like; *ara*, *öñdün*, *turacım*, *yezek*, *pürkürt-*, will be emphasized.

There are seven copies of the work. First, the orthography of the words that we analysed by using the comparative work of Kononov (*Rodoslovnaya Turkmen*, 1958, Moskva-Leningrad) and directly the two copies (Tashkent copy registered as D-109 in the Institute of Oriental Studies of the USSR Academy of Sciences, and the Leningrad copy a-895, which is also in the Institute of Oriental Studies of the USSR Academy of Sciences) that I was able to access, were identified.

As is known, the spelling/orthography is important in determining the correct form of the word. Therefore, how these words were written was analyzed by using the copies. Different results were achieved by doing so. For example, in the second line of the first stanza of the poem, the word can be interpreted as *ara* instead of *er*. The word that I analyzed as *er* previously, because it was written like this in three different copies, now is considered as *ara* because along with Tashkent copy, it is also the case in three other copies. (T1, T2 and A copies). With the correction of *öñindin* to *öñdün*, the syllable count of the stanza goes up to 12, which is in compliance with syllabic verse. Therefore, the lines of the stanza

Қıртлдаşıп келген *ara* *öñdün* дөндүм

Қаңırçıға җәрҗи(ler)ге җол бағлатдүм

were translated as “When I came out by making noises, I first turned around, I started a way for muleteers, mentors.”

The word *ara* is used as a postposition in the Old Turkic with denouncing a meaning like ‘between, in between, in that time’. It has the meaning of ‘middle, half, moment, era’ in Chagatai dictionaries while it is also used to indicate time expressions as ‘during, while’ in some of the Western Turkic texts. All these data reveal that the word *er* should be analyzed as *ara*.

öñdün, which is present in the same line with *er*, was written as *öñdin* in the L copy.

Öñindin reading in the text by Kononov can be taken as true because it is meaningful but we see that the forms in T (öñdün) and L (öñdin) copies are semantically more well-fitted. Kononov did not leave any footnotes in his study and did not mention the spelling in the other copies. That it is written as *öñdün* in the copies that I have right now, makes us sure that we should not read the word as *öñindin* by looking only Kononov's text. This word, which we think has the meaning "first", is more suitable with the line in terms of both meaning and number of syllables. This word, which cannot be found in the Chagatai dictionaries, is present in Anatolian Turkish. The word is one of the Oghuz lexemes in the poem; (*Öñdin [öñdün]* 1. First, before, previously 2. Advance)

The word in the first line of the second stanza which I interpreted as *turaçım*, is also one of the words that we have some difficulty with explaining its meaning. I had said the word which can be read as '*törçüm*' because of its orthography, means 'disorder, mess'. I could not reach any data about the use of this word in this meaning, so I favored this particular meaning with a question mark. However, by reanalyzing the orthography of the word, it was tried to be discussed as *Turaç* 'a bird similar to *tragopan*' and it was also tried to prove that my previous interpretation was unsuitable by evaluating other proposals that made before on how to read the word. Accordingly, this line was interpreted and translated as follows:

Arkıt arkıt kırlarğa *turaçım* saldum "I unleashed tragopans one after the other to the wild".

The turaç bird cannot be found in Chagatai dictionaries. In the verses of the text, there are Oghuz forms in terms of both structure and vocabulary. Also, this word is a bird name in Oghuz Turkic. Also in *Dede Korkut*, the word *turaç* 'tragopan' is present.

The word *yèzek* 'vanguards' which can be found in the second line of the same stanza, due to differences in writing in the copies, was interpreted differently by those who had worked on the subject previously. *Kononov* and *Ergin*, who published only the translation of the *Shajara-i Tarakima*, translated the poet as the following:

Art öñüme *yèzek* salıp küçüm tartdum

Ergin: I've been dragging *bize* in front of me.

Kononov: I gathered strength by turning my back on the enemies.

I previously read the word as *bezge* and gave the meaning 'horror'. The writing of the word in Kononov's (text, p. 68) was clear and explicit, making it reasonable to read it as *bezge*. It turned up that it should be read as *yèzek*

when I reanalyzed the work, especially this poem, by paying attention to these two copies T and L that I have now. The word *yèzek* ‘vanguard’ in *Divanu Lugati t-Turk*, is derived from the verb *yèze-* ‘to nose about’.